

RAINER M. JÁNOS PÁLYAKÉPE

Romsics Ignác

Rainer M. János 1957-ben született Budapesten. Középiskolai tanulmányait az 1970-es évek első felében végezte a Fazekas Mihály Gyakorlógimnáziumban, ahonnan – 1976-ban – az ELTE történelem–könyvtár szakjára vezetett az útja. Itteni tanárai közül elsősorban Balogh Sándor hatott rá, aki az 1945 utáni magyar történelmet oktatta az akkoriban szokásosnál jóval őszintébben és hitelesebben, és akivel utóbb – 1987-ben – kötetet is szerkesztett *Felszabadulás utáni történelmünkről* címmel. Egyetemistaként kezdett foglalkozni az 1950-es évek történetével, elsősorban az *Irodalmi Újságban* 1953 és 1956 között zajló viták tanulmányozásával, amit diplomájának 1981-es megszerzése után, a Fővárosi Levéltárba kerülve is folytatott. Első ezzel kapcsolatos közleményei, melyek tárgyszerű hangvételükkel tűntek ki, az ELTE *Jelenlét* című kiadványában és a levéltár évkönyveiben, valamint a *Mozgó Világban* jelentek meg, 1982 és 1984 között.

A Fővárosi Levéltár, ahol 1981-től 1986-ig dolgozott, több szempontból is meghatározónak bizonyult pályáján. Itt ismerkedett meg a levéltári rendszerek természetével, és szokott hozzá az elsődleges források használatához, ami egész későbbi pályájára rányomta bélyegét. Ám fontos volt az itt eltöltött öt év azért is, mert családi háttere mellett ez a szellemi közeg is hozzájárult ahhoz, hogy a kutatói munka, amit levéltárosként is tovább folytatott, már ezekben az években az ellenzéki politizálás iránti érdeklődéssel egészült ki. E kettős irányultságnak lett eredménye az a tanulmánya, amely Fényes Elek álnéven jelent meg a párizsi *Magyar Füzetek* 1986-os emlékszámban. Az akkor rendelkezésre álló statisztikai és egyéb adatok alapján ebben az 1956 utáni megtorlás természetrajzát és áldozatainak társadalmi-demográfiai jellegzetességeit mutatta be – lényegében ma is érvényes módon. Az 1956 és 1961 között kivégzettek számát 350-400 főre becsülte, de ehhez hozzátette, hogy kifejezetten a felkelésben való részvételért hóhérkézre adottak száma ennél alacsonyabb volt.¹

Kevesen sejtették, és még kevesebben tudták, hogy a neves 19. századi magyar statisztikus neve mögött a Fővárosi Levéltár fiatal levéltárosa rejtőzik. Valószínűleg az állambiztonsági szervek sem jöttek rá, hogy Fényes Elek Rainer M. Jánossal azonos. Ha ugyanis tisztában lettek volna vele, nagy valószínűséggel meggátolják, hogy 1986-ban az MTA Történettudományi Intézetébe kerüljön, amely a Fővárosi Levéltárnál is liberálisabb és az ellenzéki körökhöz még több szalon kötődő intéz-

¹ Fényes Elek: Kísérlet az 1956-os forradalmat követő megtorlás számszerű felmérésére. *Magyar Füzetek* (Párizs), 17. 99–129.

mény volt. Az 1985-ös monori találkozó 50 résztvevője közül négyen dolgoztak az intézetben, köztük Litván György, aki 1956 márciusában először követelte nyilvánosan, hogy Rákosi mondjon le, akit 56-os és 56 utáni tevékenységéért 1959-ben hatévi börtönbüntetésre ítélték, és aki jó barátja volt a párizsi *Magyar Füzeteket* szerkesztő Kende Péternek. Persze az is lehet, hogy az állambiztonság mindent tudott, csak már nem volt abban a helyzetben, hogy érvényesítse akaratát. 1986 októberére ugyanis már elkészült a *Fordulat és reform*, amely „átfogó, radikális, demokratizáló és decentralizáló piaci reformot” követelt.² A pártállam kezdődő bomlását jelezte az is, hogy 1986. novemberi közgyűlésükön az Írószövetség tagjai a legtöbb párttagot és „társutast” kiszavazták a vezetőségből. Csoóri Sándort és Csurka Istvánt, a népi-nemzeti ellenzék két vezető alakját, akiket a hatalom korábban szilenciummal sújtott, viszont elnökségi taggá választották. 1987 szeptemberében megalakult a Magyar Demokrata Fórum, és szerveződni kezdett a Történelmi Igazságtétel Bizottság. Utóbbi az 1945 után ártatlanul elítélt és elhurcolt emberek, mindenekelőtt az 1958-ban kivégzett Nagy Imre és társai jogi rehabilitálásának elérését, valamint a túlélőket és a kivégzettek hozzátartozóit sújtó joghátrányok megszüntetését tűzte ki célul. Ehhez kapcsolódott az 1981-től szamizdatként megjelenő *Beszélő* megtorlással és a mosonmagyaróvári sortűzzel kapcsolatos két 1987-es cikke, amelyeket – immár saját nevéen – Rainer M. János jegyzett. Ő szerkesztette a *Tetemrehívás 1958–1988* című kötetet is, amely Nagy Imre és mártírtársainak 1989-es újrateremtésére jelent meg. Részt vett a *Halottaink* című kétkötetes munka, valamint a Petőfi Kör vitáit 1989-től kezdődően közreadó sorozat szerkesztésében is. Bár idősebb társaitól eltérően reflektorfénybe csak ritkán került, 1956 ekkor kezdődő újraértékelésében Rainer M. János fiatal kora ellenére meghatározó szerepet játszott.

Közben arra is volt ideje és energiája, hogy az 1953 és 1956 közötti irodalmi vitákkal kapcsolatos korábbi kutatásait kiegészítse, és azok eredményeit önálló kötetben közzétegye. A Magvető Kiadó *Gyorsuló Idő* sorozatában *Az író helye* címmel 1990-ben megjelent munka széles körű szakmai tájékozottságról és kiterjedt tárgyszeretről tanúskodik. Az előzményekről szólva Rainer plasztikusan vázolta, hogy az 1945 utáni években az irodalomkritika hogyan rendelődött alá a mindenkori politikai elvárásoknak, és emelte egyedül elfogadható stíluseszménnyé az ún. szocialista realizmust. A sematizmus uralmát Sztálin halála és Nagy Imre 1953-as kormányra kerülése törte meg. A munka gerince az ezt követően kibontakozó szemléletváltás bemutatása. Rainer gondosan elemzi a megtisztulás igényének különböző megnyilvánulási formáit, a szocializmus keretei között maradó reformgondolatok tartalmát és a pártvezetéssel folytatott viták egyes állomásait. Többszörös áttételen keresztül – vonja meg a mérleget a kötet utolsó oldalain – az írók fellépése

² Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1914–1999. II. köt. Szerk.: Romsics Ignác. Budapest, 2000. 398.

„a sztálini hatalommal szemben álló társadalom törekvéseit fejezte ki”.³ Közel évtizedes kutatói munkásságáért Rainer M. Jánost a Magyar Történelmi Társulat 1990-ben Károlyi Mihály-díjjal, a Magyar Tudományos Akadémia pedig 1991-ben Ifjúsági Díjjal jutalmazta.

Direkt politikai szerepet, noha nyilván megtehetette volna, Rainer M. János sem 1990-ben, sem azóta nem vállalt. Bár politikai véleményét, mely mindvégig az 1988-ban megalakult Szabad Demokraták Szövetségének liberális világképéhez állt közel, sohasem rejtette, s ma sem rejti véka alá, mindvégig megmaradt a történetkutatás, történetírás és a kutatásszervezés keretein belül. Noha 1999-ig az MTA Történettudományi Intézetének munkatársaként is tevékenykedett, energiáinak nagy részét egyre inkább az 1991-ben magánalapítványként létrejött 1956-os Intézet keretében megindult kutatások kötötték le. Az 1995-ben közalapítvánnyá vált „közhasznú feladatot ellátó szervezet” a hazai és nemzetközi jelenkortörténet, ezen belül kiemelten az 1956-os forradalom és szabadságharc történetének kutatását és kutatási eredményeinek a közzétételét tűzte ki célul. Az új intézetnek Rainer előbb munkatársa, majd – miután vezetői kvalitásairól és iskolateremtő egyéniségéről az intézet első vezetői, mindenekelőtt Kende Péter és Litván György – meggyőződtek, 1993-tól tudományos igazgatóhelyettese, 1997-től pedig igazgatója lett. Ezen a posztján 2011-ig maradt.

Rainer M. János vezetése alatt az 1956-os Intézet a magyar kutatóintézeti hálózat itthon és külföldön egyaránt megbecsült intézményévé nőtte ki magát. A 20. századi magyar történelem több mint ezer szereplőjével készített életútinterjút tartalmazó hatalmas *oral history* archívumot hoztak létre, és 12 ezer kötetes gazdag szakkönyvtárat építettek fel. Több mint 30 hazai és nemzetközi konferenciát – ezek mellett sok kisebb workshopot – szerveztek. Ezek közül kiemelkedett a 40. és az 50. évforduló eseménysorozata 1996-ban és 2006-ban. 1992-től évről évre kiadták évkönyvüket, amelynek 2015-ben már a 21. kötete jelent meg. Emellett számos más, egyéni kutatásokon alapuló munkát is megjelentettek. Kiadványaik összes száma több mint 130. Emellett készítettek 12 történelmi dokumentumfilmet, összeállítottak 18 internetes tartalomszolgáltatást és 2 CD-ROM-ot. Az ezredforduló idején mintegy 20 fős kutatói stábnak csaknem kétezer tudományos és ismeretterjesztő jellegű tanulmánya jelent meg, ezeknek mintegy harmada idegen nyelven. Számos hasonló profilú külföldi intézettel építettek ki kapcsolatokat, köztük a washingtoni *Woodrow Wilson Centerrel* és a német *Stiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur*-ral. A rendszerváltás előkészítésében és az intézet megszervezésében játszott szerepéért a szocialista–szabaddemokrata Horn-kormány Rainer M. Jánost 1996-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjével tüntette ki.

Az intézetvezetői teendők ellátása mellett, amelyek időigényes és idegőrlő jelle-

³ Rainer M. János: *Az író helye. Viták a magyar irodalmi sajtóban 1953–1956.* Budapest, 1990. 362.

gét csak az tudja, aki maga is próbálta, Rainer mint egyéni kutató is maradandót alkotott. Fő műve a közel ezeroldalas Nagy Imre-életrajz, amelynek első kötete 1996-ban, a második pedig 1999-ben jelent meg. A hazai és külföldi levéltárakban, valamint könyvtárakban feltárt gazdag anyagok alapján Rainer ebben nemcsak Nagy Imre életét és politikáját mutatta be igen részletesen és hitelesen, hanem azt a kort – elsősorban az 1945 és 1958 közötti időszakot – is, amelyben hőse a politika élvonalában tevékenykedett. Különös súlyt helyezett a Nagy Imre személyéhez tapadt hamis vélekedések, legendák és rágalmak eloszlatására. Meggyőzően bizonyította, hogy Nagy Imrének nem lehetett köze a cár és családjának 1918-as kivégzéséhez, s valószínűsítette, hogy kapcsolata a szovjet állambiztonsági szervekkel nem terjedt túl azon, mint ami a moszkvai magyar emigránsok többségéről elmondható. Ugyanakkor nem is idealizálta hősét. Bár a rendszerváltás folyamatában, és 1989. június 16-án is Nagy Imrét sokan a demokratikus átalakulás előfutáraként próbálták láttatni, Rainer világosan leszögezte – s ezt az azóta előkerült dokumentumok, például az ún. snagovi napló is bizonyítja –, hogy Nagy Imre, miközben a forradalom alatt azonosult a nemzeti függetlenség ügyével, mindvégig kommunista maradt, s célja nem a liberális demokrácia és a piacgazdaság bevezetése, hanem a szocializmus reformja, annak racionalizálása és humanizálása volt. Rainer munkájának értékét jelzi, hogy 1997-ben már az első kötetért elnyerte a Soros Alapítvány Ránki György-díját, majd 2002-ben az MTA doktora lett, és a két kötetért még ugyanebben az évben Akadémiai Díjjal jutalmazták, s hogy az elmúlt években munkája némi rövidítéssel angolul, oroszul, németül és lengyelül is megjelent.

A Nagy Imre-életrajzban Rainer mindazt elmondta, amit 1956-ról akkor tudott és gondolt. Érdeklődése az új évezred elejétől ezért inkább a Kádár-korszak felé fordult. E témából 2004-re 500 oldalas tanulmánykötetet szerkesztett (*„Hatvanas évek” Magyarországon*). Ezzel az volt a célja, hogy felmérést készítsen egy olyan korszak problémáiról, amellyel kapcsolatban ugyan már korábban is folytak kutatások, ám amelyről tudásunk még rendkívül hiányos és pontatlan volt. A kötet idősebb és akkor nagyrészt még fiatal szerzői – Baráth Magdolna, Germuska Pál, Horváth Sándor, Kovács Melinda, Szabó Csaba, Tischler János, Tóth Eszter Zsófia és Varga Zsuzsanna – nemcsak a korszak fontosabb eseményeit elemezték behatóan, hanem a hétköznapi életről, a korszak tárgyi kultúrájáról, valamint a szellemi és művészeti életről is képet adtak. A tanulmánygyűjteményhez második kötetként egy olyan interjúválogatás társult, amely a „hatvanas évek” személyes emlékezetébe engedett bepillantást.

A fenti munkát 2005-ben az 1985-ös monori tanácskozás jegyzőkönyvének a kiadása követte (*A monori tanácskozás 1985. június 14–16*). Ez tartalmazza az annak idején szamizdatként megjelent előadásokat és korreferátumokat, valamint a vita jegyzőkönyvét, és tartalmazza az állambiztonsági szervek leiratainak egy részét

is. A kötetet Rainer a tanácskozás létrejöttét és hátterét megvilágító bevezető tanulmánnyal látta el, amely az 1980-as években megszerveződő ellenzék belső világába enged bepillantást.

Az 1989–90-es rendszerváltás egyik mai napig megoldatlan kérdése az átalakulás előtti állambiztonsági szervek munkájának, mindenekelőtt a különböző típusú hálózati személyek tevékenységének szakszerű feltárása és nyilvánossá tétele. Ezt előmozdítandó a Horn-kormány 1995-ben a Belügyminisztérium kebelén belül külön Iratfeltáró Bizottságot hozott létre, majd 1997-ben megszervezte az államszocialista időszak titkosszolgálatai által termelt iratok összegyűjtésével és feldolgozásával megbízott Történeti Hivatalt, amely 2003 óta Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára néven működik. Rainer ebben a munkában is részt vett. 1995–96-ban tagja volt az Iratfeltáró Bizottságnak, 2003 és 2009 között pedig az Oktatási és Közművelődési Minisztérium Levéltári Kutatások Kuratóriumának elnöki posztját töltötte be.

A Kádár-korszak iránti érdeklődése mellett feltehetően fenti beosztásai is hozzájárultak ahhoz, hogy az akkori titkosszolgálat működési mechanizmusaival is behatóan megismerkedjék. Erre elsősorban azt a csaknem félezer jelentést használta fel, amelyek 1957 és 1989 között id. Antall Józsefről (1896–1974) és a leendő miniszterelnökről, ifj. Antall Józsefről (1932–1993) készített több tucat hálózati személy (*Jelentések hálójában*). Rainer ehhez a témához is professzionális történész-ként, és nem „ügynökavadásként” nyúlt. Sem a megfigyelték, sem az ügynökök intim szférájában nem kívánt turkálni, s még csak családtörténetet sem írt az ügynöki jelentések tükrében. Ehelyett a magyar titkosszolgálatok működési mechanizmusainak sajátosságaira és az ügynöki munka természetére, valamint az ügynökök által gyártott jelentések felhasználásának módszertani problémáira irányította rá a figyelmet. Megállapítása, mely szerint a késő Kádár-kori állambiztonsági iratok „*úgy ábrázolják Antall Józsefet, ahogyan a hasonló indíttatású és pozíciójú értelmiségieket ebből az intézményből leginkább látni szerették volna*”⁴, valószínűleg más esetekre is vonatkoztatható. Ezért feltehető a kérdés: kiről szólnak ezek az iratok valójában; a megfigyeltokről vagy a megfigyelőkről? Nyilvánvalóan mindkét félről, de ahhoz, hogy bármelyikük valós énjéhez közel kerüljünk, alapos forráskritikára és a mindenkori szituáció körütekintő vizsgálatára van szükség. Ahogy ezt Rainer M. János demonstrálta.

A szerkesztés, forráskiadás és a titkosszolgálati munka esettanulmány jellegű elemzése mellett az évek során Rainer M. János számos elméletibb igényű tanulmányt is írt a Kádár-korszakról. Ezek közül kilencet 2011-ben külön kötetben is közreadott (*Bevezetés a kádárizmusba*). Az első írás még 2000-ben került ki a tolla

⁴ Rainer M. János: *Jelentések hálójában*. Antall József és az állambiztonság emberei, 1957–1989. Budapest, 2008. 258.

alól, az utolsó 2010–11-ben. A tanulmányok többsége fogalomtörténeti, historiográfiai és teoretikus jellegű, amelyek a kádárizmus lényegét feszegetik. Többekhez hasonlóan Rainer is úgy látja, hogy a *„kádári Magyarország intézményeinek rendszere és koordinációs mechanizmusai nem különböztek számottevően sem az 1956 előttől, sem a szomszédos országokéitól. Az egyetlen magyar specifikum a többiekénél mélyebb és radikálisabb gazdasági reform a hatvanas évek közepétől több hullámban, egészen a rendszer összeomlásáig. „Mégis – tette hozzá – a kádárizmus azonban (valamivel) több mint egy közepesen sikeres elmozdulás a klasszikus sztálini rendszertől.”* Másságának fő jellemzőiként a pragmatizmust és a józanabb uralmi stílust, valamint a külföldi utazások és a nyugati tömegkultúrához való szabadabb hozzáférés lehetőségét említi. Mindezek következtében a megtorlások, és különösen az 1959 és 1963 közötti amnesztiák után egy olyan „társadalmi közérzet” keletkezett, amely a kádárizmust a szovjet blokk minden országában uralkodó állapotoknál többre értékelte.⁵ *„(...) a hatvanas évek végétől csaknem húsz éven át – fogalmazott egyik 2010-ben megjelent ismeretterjesztő jellegű munkájában is – a társadalmi közérzet a hazai állapotokat sokkal kedvezőbbnek érezte, mint a hasonló rendszerű országokét.”*⁶

Az 1945 utáni magyar történelem kutatása terén kifejtett kimagasló teljesítményéért Rainer M. János 2010-ben megkapta az ország legmagasabb tudományos elismerését, a Széchenyi-díjat. 2012-ben pedig az MTA levelező tagjává jelölték.

A kutatás és a kutatásszervezés mellett Rainer M. János életében évek óta szerepet, és az évek múlásával egyre fontosabb szerepet játszik a tanítás. Először, 1991 és 1994 között az új politikai elit utánpótlásának biztosítása céljával megszervezett Századvég Politikai Iskolában próbálta ki magát, majd 1997 és 2002 között az ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszékének megbízott előadója volt. 2005-től 2010-ig ugyanilyen minőségben a Színház- és Filmművészeti Egyetemen oktatott. Ezeknél lényegesen nagyobb jelentőségű, hogy 2009-ben az egi Eszterházy Károly Főiskola (2016-tól Egyetem) főállású kutatóprofesszora, 2010-ben pedig egyetemi tanára, s egyben az intézmény akkor alapított Történelemtudományi Doktori Iskolája 20. századi programjának irányítója lett. Az évek folyamán számos leendő tanárt és kutatót ismertetett meg az 1945 után magyar történelem különböző kérdéseivel, több szakdolgozatot mentorált, és négy doktori hallgatóját vezette el a disszertáció megvédéséig. Közülük kettőt – Tóth Eszter Zsófiát (2004) és Lénárt Andrást (2010) – még az ELTE-n, kettőt – Wencz Balázst (2015) és Nóvé Bélát (2016) – már Egerben.

⁵ Rainer M. János: Bevezetés a kádárizmusba. Budapest, 2011. 144–145.

⁶ Rainer M. János: A Kádár-korszak 1956–1989. (Magyarország története, 22. kötet.) Budapest, 2010. 58–59.

Diákjai, akikkel szinte kollegiális kapcsolatokat ápol, és akikre szabadidejéből is gyakran áldoz, becsülik igényességéért és szeretik közvetlenségéért.

2011–2012-ig Rainer M. János pályája töretlenül ívelt felfelé. Ekkor azonban változás következett be. A 2010-es választások eredményeképpen hatalomra került Orbán-kormány 2011. december 27-én jogutód nélkül megszüntette az 1956-os Intézetet működtető közalapítványt, magát az intézetet pedig 2012. január 1-től az Országos Széchényi Könyvtár egyik osztályává degradálta. Egyben pénzforrásai jó részétől is megfosztotta. Az intézkedést hivatalosan takarékosági szempontokkal indokolták. Ennek azonban ellentmond, hogy azóta fél tucat olyan új intézetet hoztak létre, amely a 20. századi magyar történelemmel foglalkozik, és amelyeknek a költségvetése nagyságrendekkel múlja felül az egykori 56-os Intézetét. Nyilvánvaló tehát, hogy ideológiai megfontolásokról volt szó: a szakmailag sikeres, ám eszmeileg liberális beállítottságú intézet szellemiségének visszaszorítása, és a konzervatív-nemzeti beállítottságú, ám szakmailag kevésbé eredményes kutatók előnyösebb helyzetbe hozása, és rájuk támaszkodva a 20. századi magyar történelem új történetpolitikai kánonjának a kialakítása volt.

Rainer M. János meglehetne volna, hogy a 20 fősről 10 főszre olvadt kutatócsoport osztályvezetői posztjától megválva a továbbiakban csak a kutatásnak és tanításnak szenteli életét. Ő azonban kitartott egykori munkatársainak maradéka mellett, és amennyire erőforrásaik engedik, tovább koordinálja és mentorálja munkájukat. Mint eddig, ennek ezután is két csomópontja van: 1956 és a Kádár-korszak. Az utóbbival kapcsolatban Rainer az elmúlt években is több új tanulmányt írt, és – főleg munkatársaira támaszkodva – megszerkesztette és 2014-ben kiadta a *Búvópatakok – mélyfúrások: Magyar jobboldal 1945 után* című tanulmánykötetet. A 60. évfordulóhoz közeledve visszafordult 1956 témájához. 2016 szeptemberében nagyszabású nemzetközi interdiszciplináris konferenciát szervezett Egerben *1956 és a szocializmus: válság és újragondolás* címmel. A háromnapos konferencián, amelyet a kormánymédia természetesen agyonhallgattak, több mint 200 hazai és külföldi történész tartott előadást, és rajtuk kívül még legalább 100-an vettek részt rajta hallgatóként.

A konferencia előkészítésével párhuzamosan Rainer M. János úgy döntött, hogy külön kötetben is összefoglalja azt a tudást, amely az '56-os forradalommal és szabadságharcával kapcsolatban az elmúlt negyedszázadban felgyülemlett. Amikor a kéziratával (*Az 1956-os forradalom. Bevezetés*) elkészült, még nem tudhatta, legfeljebb sejthette, hogy a 2016. őszi hivatalos megemlékezések központi alakjai a fegyveres felkelők, az ún. pesti srácok lesznek, s az egész országban látható nagyméretű plakátokról a forradalom minden reformkommunista szereplője hiányozni fog, beleértve a miniszterelnököt, Nagy Imrét is. Sőt, nemcsak a revizionista kommunisták, hanem az olyan antikommunista, ám liberális demokrata főszereplők is, mint amilyen Bibó István, az utolsó Nagy Imre-kormány államminisztere volt.

A kormány emlékezetpolitikusaitól eltérően és a kutatók többségéhez hasonlóan Rainer úgy véli, s kötetében ezt markánsan meg is írta, hogy a forradalom aktív szereplőinek köre nem szűkíthető le erre az egy csoportra. Mellettük – különösen a forradalom előkészítő szakaszában – fontos szerepet játszottak az írók és a különböző rendű és rangú értelmiségiek, majd az egyetemi városok – elsősorban Szeged és Budapest – diákjai. Ezt követően valóban a fegyveres harcot vállalóké lett a főszerep, akiknek tekintélyes része „a nagyvárosi társadalom periférikus csoportjából került ki, halmozottan hátrányos családi, munkahelyi, lakóhelyi környezetből, igen kedvezőtlen anyagi, kulturális és mentális körülmények között”. November második hetétől viszont a munkások, illetve az általuk létrehozott munkástanácsok kerültek előtérbe. S mindeközben forradalmi bizottságok és nemzeti tanácsok százai alakultak szerte az országban, amelyek élére a helyi kisközösségekben tekintéllyel rendelkező – különböző társadalmi hátterű, de többnyire iskolázott – emberek álltak. És persze működött a kormány is, amelyben a kommunista tagok száma ugyan folyamatosan csökkent, de még az utolsóban is akadt belőlük három (Kádár János, Losonczy Géza és Maléter Pál), s amelyet folyamatosan Nagy Imre vezetett. A forradalom történetéből tehát a kommunisták egy részét sem lehet kihagyni. Nagy Imre – hangsúlyozza Rainer – nem lett a forradalom mindenki mást elhomályosító vezetője, mint 100 évvel korábban Kossuth Lajos, 250-nel korábban pedig II. Rákóczi Ferenc. Kétségtelen azonban, hogy szerepe így is „egyedi és helyettesíthetetlen”, és nélküle „a forradalom története elbeszélhetetlen”. 1956 igazi főszereplője – állítja – „maga a magyar társadalom volt”, annak ellenére, hogy az aktív résztvevők száma „egy igen népes kisebbségre korlátozódott”.⁷

Magától értetődött, hogy a forradalom jelképé vált fiatal fiú kilétével kapcsolatos vitában is megszólalt. Szakvéleményéért, melyben nyilvánvalóvá tette, hogy az egyik óriásplakáton látható fegyveres gyermek nem Dózsa László, hanem Pruck Pál, az Országos Széchényi Könyvtár vezetése – a késői Kádár-korszak szokásos eljárásához hasonlóan – megróttta, és írásos figyelmeztetésben részesítette. Egy évvel korábban, 2015 októberében pedig – ugyancsak a rendszerváltás előtti időket idézve – egyik rádiónyilatkozatának sugárzását tiltotta le a közszolgálati Kossuth Rádió szerkesztője annak „raineres–nagy imrés narratívája” miatt.⁸ Itt tartunk ma, és itt tart a 60 éves Rainer M. János, aki közel egy évtizede kollégám és szobatársam Egerben.

Kedves János! A közelmúlt kutatójaként jól tudod, hogy a 20. századi magyar történelem telis-tele van éles politikai fordulatokkal. Ezeket a fordulatokat ki lehet szolgálni, és akkor átmenetileg anyagilag is megbecsült ideológussá, emlékezet-

⁷ Rainer M. János: Az 1956-os forradalom. Bevezetés. Budapest, 2016. 72., 91. és 99.

⁸ „Rainer M. János Nagy Imrével együtt ciki a közrádiónak?” Hvg.hu, 2015. október 22. (http://hvg.hu/itthon/20151022_Rainer_M_Janos_Ez_a_nagyimresraineres_na – utolsó megnyitás: 2017. június 6.)

politikussá vagy propagandistává válhat a szellem embere. Szembe lehet fordulni velük, és akkor felakaszthatják, bebörtönözhetik és marginalizálhatják. Az első két eshetőség napjainkban szerencsére nem áll fenn; életét és egzisztenciáját senkinek sem fenyegeti veszély. Lehetőségeit azonban korlátozhatják, s veled kétségkívül ezt tették. Elkeseredésre – úgy gondolom – ennek ellenére nincs okod. Ha letennéd a tollat, amire bizonyára nem gondolsz, eddigi életműved akkor is helyet biztosítana számodra a magyar historiográfia élvonalában. Ha pedig a gályapadot laboratóriummá változtatod, mint Németh László javasolta és maga is tette, s a következő évtizedekben újabb munkákkal gazdagítod életműved, a legnagyobb magyar historikusok közé emelkedhetsz. És hosszú távon csak ez számít. Nem a díjak, a kuratóriumi tagságok és a médiaszereplések gyakorisága, hanem a művek. Gondolj Mályusz Elemérre és Kosáry Domokosra, de gondolhatsz Kende Péterre és Litván Györgyre is. Isten éltesse!
